

VÉGKÖVETKEZTETÉS – TÚL A NEHEZTELÉSEN

Mindazok után, amiket jelen vizsgálódás során elmondunk, téves lenne az az állítás, hogy a harag szempontjából legjobb idők a múltéi már. Ellenkezőleg: meggyőződünk arról, hogy a harag (thümotikus testvéreivel: a büszkeséggel, az érvényesülési vágygal és a nehezteléssel egyetemben) az affektusok ökoszisztémájának egyik alaperejét képezi akár személyközi, akár politikai, akár kulturális vonatkozásban vesszük is szemügyre. Ez a tézis akkor is érvényes, ha a harag a jövőben többé nem sűrűsödik össze már kommunista típusú, egyetemes jellegű, hanem csupán regionális szintű gyűjteményekké. Ha abból az előfeltevésből indulunk ki, hogy nem lehetséges visszatérni a politikai pszichológia elért foka mögé, akkor az ebben a könyvben (sokrétű ösztönzések nyomán) tárgyalt thümotikus energiákat a realitásról kialakított igazságosabb kép hivatalos részévé kell avatni, bármennyire áldozatul estek is eleddig szervezett félreismerésüknek.

Ami valóban véget ért, és jelenleg a teljes felbomlás állapotában leledzik, az a vallási és politikai tekintetben egy-

aránt eltűzött megtorlásgondolat pszichohistorikus konstellációja, amely rányomta bélyegét a keresztény, a szocialista és a kommunista térben lejátszódó folyamatokra. Ezen ismertetőjegyek jellemzésekor talált rá Nietzsche a fogalomra, amidőn – tekintettel Pálra és a „kereszténység” általa történt felfedezésére – arra a diagnózisra jutott, hogy a neheztelés is lehet zseniális. Amíg a szellem és a neheztelés viszonya szilárd alapokon nyugodott, addig a világban uralkodó igazságosság iránti vágy – akár a földi életen túl, akár a megtörténő történelemben – azokhoz a fikciókhoz folyamodhatott, melyeket részletesen fejtegettünk ebben az írásban, ti. a haragvó Isten teológiájához és a kommunizmus thümotikus világgazdaságához. A tét mindkét rendszer esetében nem kevesebb volt, mint a morális szempontból kiegyensúlyozatlan világ szenvedés- és igazágtalanság-számlájának helyrebillentése. Mindkettő annak a feladatnak szentelte magát, hogy pozitív tartalommal telítse a neheztelést azért, hogy ébren tartsa a világban található igazágtalanság iránti érzéket. Az ő fáradozásainak köszönhető, hogy a nyugati civilizációban kialakult a „kritika” messzemenőig valószerűtlen jelensége – amennyiben kritikán azt értjük, hogy az általánosított nehezteléstől feltűzelt szellem nincs alárendelve a pusztá tényeknek – nevezetesen a jogtalanság alá tartozó tényeknek. Ebben az értelemben a „kritika” nem a Nyugat abszolút privilégiuma, bármennyire annak keretei között bontakozott is ki klasszikus formában. Ugyanis minden olyan kultúrában megtalálható, amelynek sikerült kivonnia magát a szervilis, holisztikus, monologikus és mazochista motívumok uralma alól. Aki hangsúlyosan állítja, hogy a demokratikus politikai és életformák valószínűsíthetően

egyetemesek, annak a demokrácia regionális forrásaiként tekintetbe kellene vennie „mások” tanácskozási kultúráit, vitatkozási gyakorlatát és kritikai tradícióit is.¹

Az itt következő belátást úgyszólván axiómaképpen kell rögzítenünk. A globalizáció szituációjában nem lehetséges többé a szenvedések olyan nagyszabású kiegyenlítésének politikája, melyet a múltban elkövetett jogtalanság miatti haragtartásra lehetne építeni – mindegy, hogy miféle (világmegváltó, illetőleg a társadalom vagy a demokrácia síkján messianisztikusan kódolt) álca mögé bújjék is. Ez a felismerés korlátok közé szorítja a szemrehányáson alapuló mozgalmak morális termelékenységét, még akkor is – akárcsak a szocializmus, a feminizmus vagy a posztkolonializmus –, ha valamely önmagában tiszteletreméltó ügyért szálltak volt is síkra. Jelenleg sokkal fontosabb, hogy delegitimáljuk az értelmiség és a neheztelés tiszteletreméltó és végzetes szövetségét annak érdekében, hogy teret nyissunk a méregtelenített életbölcse ségeknek a jövőre nyitottabb paradigmái számára. Ezek kritériumai nem különösképpen újszerűek; John Locke, a liberális angol polgárság mintaszerű gondolkodója 1689-ben egyszerű szavakkal fogalmazta meg őket. Az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz való alapjogokról van itt szó.² Ami ennek a triáznak a sikertörténetét illeti, a történeti látélet nyilvánvaló: a világnak csakis azokban a részeiben mennek végbe valódi kivilágosodások, ahol tiszteletben tartják ezeket a normákat. Kétszáz évvel később Friedrich Nietzsche – formájára nézvést nyilván patetikusan, de a terápia szempontjából teljesen meggyőzően – a civilizálódásnak ezeket a premisszáit egy

1 Vö. Amartya Sen: *La démocratie des autres. Pourquoi la liberté n'est pas une invention de l'Occident.* Párizs 2005.

2 John Locke: *Zwei Abhandlungen über die Regierung.* Frankfurt 2006. [Magyarul: John Locke: *Értekezés a polgári kormányzatról.* Budapest 1986.]

olyan higiénikus programmal egészítette ki, amely a neheztlenség szellemétől való megszabadulást tűzte napirendre. Nietzsche azért volt gondban, hogy miképpen lehetne a „bosszúszomjas alázatosság” mérgező alakját egy önnön thümotikus indítékai felől újfent megbizonyosodott értelmiséggel leváltani. Értsük meg jól: a nyíltan vállalt ambíciókon alapuló kultúra híján mindez nem érhető el. Ennek a kultúrának abban az értelemben posztmonoteistának kell lennie, amennyiben határozottan szakít a megtorlást hirdető metafizikával és annak politikai reflexeivel. A cél egy olyan meritokrácia felépítése, amely mind a saját kultúrán belül, mind a kultúrák fölött a tekintélyellenesség útján egyenlíti ki egymással az egymás irányában megenyhült morális elképzeléseket a határozott normatudat és az elidegeníthetetlen személyiségi jogok iránt tanúsított tisztelet jegyében. A morál kalandja az elitariánus és az egalitariánus erők által kifeszített paralelogramma keretén belül játszódik le. S a hangsúlyeltolódás az elsajátításra törő ösztönökről az adakozó ösztönök irányába csakis ebben a keretben gondolható el.

A tétek ebben a művelődési programban magasak. Amiről szó van benne, az egy *code of conduct* [magatartási kódex] megteremtése multicivilizációs komplexumok számára. Az ilyesféle sémának eléggé terhelhetőnek kell lennie azért, hogy megbirkózhassunk a ténnyel, hogy az összetömörített vagy globalizált világ egyelőre sok tekintetben megalomán és egymás iránt paranoid marad. Egy energikus, thümotikai szempontból irritálható cselekvőkből álló univerzum nem integrálható felülről megteremtendő idealizált szintézisek útján; legfeljebb csak egyensúlyban tartható az egymással szemben álló erők közt kialakuló kapcsolatok révén. Nagyszabású politika csak egyensúlyozó gyakorlatok módjára valósítható meg. Az egyensúlyozás azt jelenti, hogy nem térünk ki egyet-

len szükségszerű harc elől sem, miközben egyetlen fölösleget sem provokálunk ki. Továbbá azt is, hogy nem adjuk fel a versenyfutást az entrópikus folyamatokkal, mindenekelőtt a környezetrombolással és a demoralizálódással. Ehhez az is hozzátartozik, hogy megtanuljunk mások szemével látni magunkat. Amit korábban a vallásos alázatnak kellett nyújtania, azt most a második rendű megfigyeléseken alapuló racionális kultúrának kell véghezvinnie. Csak ez képes megálljt parancsolni a rosszindulatú naivitásnak úgy, hogy az érvényesülésre törő akaratot összekapcsolja önmagunk viszonylagossá tételével. Ezeknek a feladatoknak a megoldására időre van szükség – de ez az idő többé már nem az eposz és a tragikus sodrú dráma történelmi idejét jelenti. Az idő lényegi vonását a civilizálódásra szánt tanulóidőként kell meghatározni. Aki csupán csak „történelmet” akar csinálni, az e definíció mögé hullik vissza.

Nem szabad, hogy a gyakorlás szó elterelje a figyelmet arról, hogy mindig a szükséghelyzet feltételei közepette gyakorolunk azért, hogy lehetőség szerint megakadályozzuk a bekövetkeztét. Bár a hibák nem megengedettek, mégis valószínűek. A gyakorlatok kedvező alakulása esetén kialakulhat a kultúrák között kötelezően művelt diszciplínák egy olyan tárháza, amelyet joggal lehetne először a „világkultúra” kifejezéssel jelölni.